

**ПОКАЗНИКИ ЛІСИСТОСТІ ТА ЗАПОВІДНОСТІ ТЕРИТОРІЙ,
ЯК ОДНІ З БАЗОВИХ ІНДИКАТОРІВ ОЦІНКИ
ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

**FORESTS AND FOREST RESERVATIONS OF TERRITORIES AS ONE
OF THE BASIC INDICATORS OF ENVIRONMENTAL SAFETY
ASSESSMENT**

Голік Ю. С., кандидат технічних наук, професор університету, завідувач кафедри теплогазопостачання, вентиляції та теплоенергетики, **Чепурко Ю.В.**, аспірантка кафедри прикладної екології та природокористування, **Смоляр Н.О.**, кандидат біологічних наук, доцент кафедри прикладної екології та природокористування

*Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна*

Holik Yu., Ph. D. in Technology, Professor of the University, Head of the Department of Heat and Gas Supply, Ventilation and Heat Power Engineering **Chepurko Iu.** graduate student of the Department of Applied Ecology and Nature Management, **Smoliar N.**, Associate Professor, Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Applied Ecology and Nature Management

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

***Анотація.** Представлено результати розподілу об'єктів лісового й природно-заповідного фонду Полтавської області відносно новоутворених територіальних громад та районів. Аналізується питання впливу показників заповідності і лісистості територій окремих територіальних одиниць як основних індикаторів оцінки стану довкілля з метою знаходження шляхів щодо збільшенню площі ПЗФ Полтавщини. Виділено територіальні громади, показники лісистості та заповідності яких рівні нулю. Виконано порівняльний аналіз індикаторів оцінки стану навколишнього природного середовища окремих громад між собою та із рівнем значень даних показників державного та європейського рівня. Проаналізовано актуальність висвітлення питань відносно екологічних показників стану довкілля Полтавської області під час воєнних дій на території нашої держави та після закінчення війни.*

***Abstract.** The results of distribution of objects of forest and nature reserve fund of Poltava region in relation to newly formed territorial communities and districts are presented. The question of influence of indicators of reserve and forest cover of territories of separate territorial units as the basic indicators of an estimation of a condition of environment for the purpose of finding ways of increase in the area of PZF of Poltava region is analyzed. Territorial communities with indicators of forest cover and nature reserves are zero. A comparative analysis of indicators for assessing the state of the environment of individual communities with each other and with the level of values of these indicators at the state and European levels. The urgency of covering issues related to environmental indicators of the environment of Poltava region during hostilities on the territory of our state and after the war is analyzed.*

Вступ. Екологічна політика держави є невід’ємною частиною національної політики України. Охорона навколишнього природного середовища, ефективне природокористування, розвиток природоохоронних територій, забезпечення екологічно комфортних умов життя громадян – основні напрями екологічної політики держави.

Із метою забезпечення національних інтересів держави було прийнято Указ Президента України від 30 вересня 2019 року «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Аналіз цілей збалансованого розвитку щодо нашої держави показав, що Україна має складні проблеми довкілля: незбалансоване використання та вихолощення природних ресурсів, забруднення довкілля промисловою діяльністю. Практика землекористування спричиняє погіршення стану земель, а виснажливе використання земельних, лісових і водних ресурсів призводить до незворотних втрат екосистемного та біологічного різноманіття. Частка природно-заповідних територій та лісового фонду є недостатньою для запобігання таким втратам [1].

Території та об’єкти природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ) й ресурси лісового господарства – одні з основних природних складових навколишнього середовища. Головним компонентом біосфери є ліси. ПЗФ є національним надбанням, щодо якого встановлено на державному та регіональному рівнях особливий порядок охорони, використання та відтворення. Розвиток системи природоохоронних територій, збільшення лісистості, збереження біологічного різноманіття, нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів, підвищення стійкості лісових екосистем, охорона і захист лісового господарства та ПЗФ – ключові завдання державних і регіональних стратегічних програм у сфері забезпечення комфортних і екологічних умов життя громадян.

Головною метою даної роботи є висвітлення взаємозв'язку одночасно важливих показників стану довкілля – об'єктів ПЗФ та лісового господарства Полтавської області в умовах розбудови держави в післявоєнний період як складових елементів екологічної безпеки регіону.

Характеристика та аналіз екологічних показників кожної окремої області України для усвідомлення стану природного середовища є однією з основних задач, що ставлять перед собою фахівці в галузі екології та раціонального природокористування. Для визначення ключових напрямів розвитку, удосконалення і позитивних змін відносно екологічних показників природного середовища окремої територіальної одиниці, району, області вкрай необхідна реальна інформація щодо стану довкілля конкретної території. Отримані результати в подальшому дають можливість прогнозування розвитку ситуації відносно екологічного стану окремих територіальних одиниць.

Значення площ лісового фонду в країнах Європи в середньому відповідає 35%, тоді як національний показник в Україні – 15,9%. Площа територій та об'єктів ПЗФ в європейських країнах коливається в межах від 12 до 21%, в Україні він знаходиться на рівні 6,8%. Приходимо до висновку, що перед державою в цілому, а також перед кожною з її областей постає чергове актуальне завдання – збільшення площ ПЗФ і лісів, як основних природних зелених ресурсів довкілля.

ПЗФ Полтавської області станом на 1 січня 2021 року нараховував 393 об'єкти загальною площею 142,79 тис. га. Показник заповідності складав 4,97%. ПЗФ області представляють: національні природні парки – 2 (площа – 22792,62 га); регіональні ландшафтні парки – 5 (площа – 53056,45 га); заказники загальнодержавного значення – 20 (площа – 41226,9 га) та місцевого значення – 159 (площа – 38492,31 га); пам'ятки природи загальнодержавного значення – 1 (площа – 145 га) та місцевого значення – 137 (площа – 1739,03 га); ботанічний сад загальнодержавного значення – 2 (площа – 20,9 га); дендрологічні парки загальнодержавного значення – 1 (площа – 7,64 га); парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення – 4 (площа – 442,5 га) та місцевого значення – 13 (площа – 179,64 га); заповідні урочища – 48 (площа – 7116,2 га). Проведений аналіз розподілу територій та об'єктів ПЗФ Полтавщини (таблиця 1) відносно окремих територіальних одиниць виявив, що показник заповідності Полтавської області дещо поступається національному (6,77%) та знаходиться на значно нижчому рівні ніж європейській. Показник заповідності окремих територіальних громад коливається в досить широкому діапазоні. Так, наприклад, є територіальні громади, у яких взагалі відсутні площі, що займають об'єкти ПЗФ, це – Пришибська, Гоголівська, Ромоданівська ТГ. Є й такі, що мають показник

як у європейських країнах. Це такі ТГ: Кобеляцька – 20,65%, Диканська – 17,83%, Кременчуцька – 16,02%, Градизька – 15,90%, Кам'янопотоківська – 14,72%, Лютенська – 14,53%, Пирятинська – 14,41%, Оболонська – 13,61%, Гадяцька – 12,09%. Це пов'язано з функціонуванням у складі їх локальних природно-заповідної мережі національних природних і регіональних ландшафтних парків, що дали змогу поєднати об'єкти різних категорій, що знаходились поруч, в укрупненні за площею території й надати ефективніший захист різноманітних природних комплексів. Показник заповідності укрупнених районів відрізняється несуттєво і коливається в межах від 3,73% у Миргородському районі до 6,35% у Кременчуцькому.

Розраховані показники заповідності дозволяють робити прогнозоване можливе підвищення цього показника, що буде залежати від можливостей рівня розвитку об'єктів лісового господарства, а особливо, потенціальних можливостей земельних ресурсів Полтавської області, які зараз теж зазнають суттєвих змін.

Станом на 01.01.2022 р. площа території, вкритої лісом у Полтавській області, складає 231,2 тис. га, що відповідає 8,9% лісистості від загальної площі. Цей показник суттєво, майже вдвічі, відрізняється від державного показника, який становить 15,9%. Аналіз розподілу лісового фонду відносно територіальних громад та районів показав (таблиця 1), що показник лісистості коливається у широкому діапазоні значень. Так Пришибська ТГ не має на своїй території лісу, тому показник лісистості даної ТГ як і показник заповідності відсутній, показник лісистості Машівської ТГ також рівний нулю, а Ромоданівська ТГ має вкрай низький показник лісистості – 0,62%. Перелік ТГ, які мають значення показника лісистості, що дорівнюють, або близькі до національного: Великосорочинська – 15,27%, Новоселівська – 16,30%, Опішнянська – 16,34%, Чорнухинська – 19,24%, Великобудичанська – 19,64%. Є і такі територіальні громади, що мають високий показник лісистості, що наближається до європейського рівня. Він представлений у таких ТГ: Кременчуцька – 22,87%, Кам'янопотоківська – 23,91%, Великорублівська – 24,06%, Щербанівська – 28,50%, Лютенська – 31,95%, Терешківська – 32,27%. Як і у випадку з показником заповідності, чітко зрозуміло яким територіальним громадам необхідно знаходити шляхи підвищення показника лісистості для покращення і оптимізації стану навколишнього природного середовища окремої територіальної одиниці.

Прийняті на державному та регіональному рівнях програми розвитку щодо, зокрема і екологічних індексів, цілей збалансованого розвитку, є. Програми виконуються, органам державної та обласної влади надаються звіти. Але, як показав аналіз природо-заповідного та лісового фонду Полтавської області, заходи цих програм виконуються в недостатній мірі, в повільному темпі і результати бажають бути кращими. Наразі в Україні

триває війна, і питання лісистості та заповідності території може здаватися неактуальним, так би мовити «не на часі».

Висновки зроблені вище, було створено на основі інформації від Полтавського обласного управління лісового та мисливського господарства, Департаменту екології та природних ресурсів Полтавської області, їх звітів в обласній раді, в Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Ці дані було проаналізовано ще до початку повномасштабної війни. Тому, першочергові задачі, що постають перед українською владою – збереження життя населення та територіальної цілісності держави, не повинні нівелювати завдання, що стосуються умов життя українських громадян під час війни, а тим більше після її закінчення. Це стосується саме екологічно чистого довкілля, одними зі складових якого є зелені ресурси нашої території – лісовий фонд і території та об'єкти ПЗФ. Науковці і фахівці у галузі захисту довкілля та збалансованого природокористування зараз вивчають дуже багато різнопланових питань щодо збереження та відновлення екологічних показників стану довкілля. Виклики, що постають перед українською владою через війну, можуть відповідним чином вплинути на прийняття важливих рішень щодо умов забезпечення життя громадян, всупереч природоохоронним питанням, що виокремляться як другорядні. Питання побудови нового житла з виділенням нових територій для цього, питання обігріву осель в опалювальний період при неможливості використання природного газу через руйнацію тепломереж і котелень за рахунок масової вирубки лісових насаджень для заготівлі деревини, продовольчого питання вирощуванням сільськогосподарських культур на нових виділених землях, придатних для цього, замість тих площ ріллі, що стали непридатними через військові дії – нагальні завдання, які потрібно вирішувати як на рівні держави, так і на регіональних рівнях, спираючись на раціональні висновки фахівців, науковців, спеціалістів у всіх сферах. Контроль за охороною та користуванням лісового фонду та ПЗФ повинен також виконуватись.

Втілення в життя конкретних нових технологій по захисту довкілля після оцінки його реального стану, коли скінчиться війна безсумнівно буде актуальним і своєчасним. Тому, саме зараз, не припиняється робота науковців щодо пошуків шляхів оптимізації, відновлення стану довкілля, як комфортного і безпечного середовища проживання наших громадян.

Таблиця 1. Природні зелені ресурси Полтавської області по територіальним громадам і районам

Назва ТГ	Площа ТГ, га	Площа лісів, га	ПЛ, %	Частка лісу від ПЗФ, га	ПЗФ +Ліс, га	ПЗР, %	ПЗФ, га	ПЗ, %
Глобинська	119810	2465,2	2,06	553	2890,9	2,41	978,7	0,817
Горішньоплавнівська	37340	4979,2	13,33	1345	5238,9	14,03	1604,7	4,298
Градизька	126110	1464	1,16	867,3	20646,2	16,37	20049,5	15,898
Кам'янопотоківська	26640	6369	23,91	942	9349,5	35,1	3922,5	14,724
Козельщинська	73050	1575,5	2,16	1033,2	2135,9	2,92	1593,6	2,182
Кременчуцька	13610	3112	22,87	1768	3524,33	25,9	2180,33	16,020
Новогалещинська	19310	581	3,01	207,4	859	4,45	485,4	2,514
Оболонська	47170	1842	3,91	194	8065,97	17,1	6417,97	13,606
Омельницька	22370	1291	5,77	504	1293	5,78	506	2,262
Піщанська	28400	2154	7,58	145	2154	7,58	145	0,511
Пришибська	17000	-	-	-	-	-	-	-
Семенівська	80300	711	0,89	35	1590,64	1,98	914,64	1,139
По Кременчуцькому району	611100	26543,9	4,34	7593,9	57748,34	9,45	38798,33	6,35
Гребінківська	58830	1177	2,00	-	1653	2,81	476	0,809
Лубенська	107030	8749	8,17	1090,3	9328,19	8,72	1669,49	1,560
Новооржицька	45370	2505,9	5,52	148	2548,9	5,62	191	0,421
Оржицька	75390	2344,2	3,11	508,1	5483,93	7,27	3647,83	4,839
Пирятинська	93280	8750,8	9,38	2033	20157,76	21,61	13439,96	14,408
Хорольська	106320	3218	3,03	873	3949,55	3,71	1604,55	1,509
Чорнухинська	61940	11915,9	19,24	1518	12413	20,04	2015,1	3,252
По Лубенському району	548100	38660,8	7,05	6170,4	55534,33	10,13	23043,91	4,20
Білоцерківська	31060	2092,3	6,74	147,8	3219,2	10,36	1274,7	4,104

Великобагачанська	41450	5376,3	12,97	-	6223,12	15,01	846,82	2,043
Великобудищанська	38480	7559,8	19,64	1605,32	9859,33	25,62	3904,85	10,148
Великосорочинська	40370	6164,4	15,27	-	6254,4	15,49	90	0,222
Гадяцька	20330	1735,2	8,54	717,47	3475,33	17,10	2457,60	12,092
Гоголівська	18880	1790,7	9,48	-	1790,72	9,48	0,02	0
Заводська	20320	905,3	4,46	267,5	2059,1	10,13	1421,3	6,995
Комишнянська	51750	5880	11,36	5,17	5880,35	11,36	5,52	0,011
Краснолуцька	25410	2592,6	10,20	667,25	3506,07	13,80	1580,72	6,221
Лохвицька	81800	8889,6	10,87	661	11328,61	13,85	3100,01	3,790
Лютенська	37440	11962,4	31,95	2277,6	15123,98	40,40	5439,18	14,528
Миргородська	61720	2096,9	3,40	57,7	3300,7	5,35	1261,5	2,044
Петрівсько-Роменська	21510	1744,8	8,11	515	1744,8	8,11	515	2,394
Ромоданівська	9710	60,2	0,62	-	60,2	0,62	-	-
Сенчанська	35400	2600,6	7,35	63	2759,32	7,80	221,72	0,626
Сергіївська	16380	741	4,52	364,3	829,05	5,06	452,35	2,762
Шишацька	77320	11422,5	14,77	108,9	12209,62	15,79	896,02	1,159
По Миргородському району	629300	73614,6	11,70	7458,01	89623,9	14,24	23467,31	3,73
Білицька	38890	4345,2	11,17	-	4403	11,32	57,8	0,149
Великорублівська	38970	9376,4	24,06	407,2	10022,3	25,72	1053,1	2,702
Диканська	68280	5866,5	8,59	3607	14435,5	21,14	12176	17,832
Драбінівська	26050	301	1,16	301	301	1,16	301	1,155
Зіньківська	106700	9108,2	8,54	109	9722,09	9,11	722,89	0,678
Карлівська	33450	641,8	1,92	317	678,9	2,03	354,1	1,059
Кобеляцька	121860	10991,5	9,02	5471	30679,5	25,17	25159	20,646
Коломацька	18870	370	1,96	-	798	4,23	428	2,268
Котелевська	40450	4434,9	10,96	650	4589,92	11,35	805,02	1,990

Ланнівська	26870	1109,6	4,13	415	1279,9	4,76	585,3	2,178
Мартинівська	25760	355	1,38	-	407,7	1,58	52,7	0,205
Мачухівська	24780	1431	5,77	-	1597,6	6,45	166,6	0,672
Машівська	39180	-	-	-	47,2	0,12	47,2	0,120
Михайлівська	43200	671,8	1,56	597,5	2151,7	4,98	2077,4	4,809
Нехворощанська	28480	987	3,47	670,8	2194,9	7,71	1878,7	6,597
Новосанжарська	67290	9213,4	13,69	1721	10829,7	16,09	3337,3	4,960
Новоселівська	25750	4197,9	16,30	35,8	4816,8	18,71	654,7	2,543
Опішнянська	30510	4984,4	16,34	276,7	5696,59	18,67	988,89	3,241
Полтавська	54870	1954,1	3,56	24,2	2194,08	4,00	264,18	0,482
Решетилівська	110210	5537,5	5,02	683,8	7719,9	7,01	2866,2	2,601
Скороходівська	32500	516,6	1,59	79	553,3	1,70	115,7	0,356
Терешківська	19750	6373,8	32,27	5	6373,8	32,27	5	0,025
Чутівська	53450	5483,4	10,26	2719,2	5873,44	11,00	3109,24	5,817
Щербанівська	10080	2872,4	28,50	274,29	2872,4	28,50	274,29	2,721
Всього по Полтавському району	1086200	91123,4	8,39	18364,49	130239,2	11,99	57480,21	5,291
Всього по Полтавській області	2874700	229942,7	8,00	39586,8	333145,7	11,59	142789,76	4,9666

Характерною особливістю Полтавщини є надзвичайно інтенсивне сільськогосподарське та промислове використання території, яке не відповідає критеріям раціонального природокористування. Співвідношення екологічно сталих угідь до ріллі, що склалося на Полтавщині, є далеким від оптимального і негативно впливає на стійкість агроландшафтів, погіршуючи екологічні умови та процеси ґрунтоутворення [2]. Основною причиною низької лісистості області та деградації сільськогосподарських угідь залишається надзвичайно висока розораність території, а також скорочення обсягів захисного лісорозведення.

Повертаючись до проблеми низьких показників лісистості і заповідності територій Полтавщини, тривають дослідження у напрямі розуміння яким чином, за рахунок яких дій можна підвищити ці значення.

До складу лісового фонду Полтавської області входить майже третина з 393 об'єктів ПЗФ, і займає площу 39,6 тис. га. Одним із напрямів збільшення площ територій та об'єктів ПЗФ є створення нових об'єктів на територіях, що займають ліси з впровадженням обов'язкових природоохоронних заходів на них.

Для підвищення показника лісистості територій пропонуються наступні шляхи: створення нових лісів, відтворення лісових насаджень після заготівлі деревини, висадка лісоохоронних, водозахисних та оздоровчих насаджень, заліснення малопродуктивної та деградованої ріллі.

Маючи чітке уявлення про площі, які займають території та об'єкти ПЗФ і ліси у територіальних громадах Полтавської області, пропонується об'єднання площ лісового та природо-заповідного фондів як єдиного «природного зеленого ресурсу» (далі ПЗР) окремої ТГ. Проаналізувавши отримані дані з таблиці 1, щодо лісистості та заповідності територіальних одиниць, нами зроблено такі висновки: в області наявна територіальна громада, у якій показник лісистості та заповідності рівний нулю, це Пришибська ТГ. У Ромоданівській ТГ показник лісистості дуже низький, тому вирішення проблеми відсутності лісів та територій ПЗФ для вищезгаданих ТГ може бути реалізовано тільки шляхом насадження нових лісів та заліснення земельних ділянок, що не використовуються під сільськогосподарські роботи. Є значна кількість ТГ у яких досить низький показник заповідності (далі ПЗ), але суттєвий показник лісистості (далі ПЛ) і при обчисленні ПЗР приходимо до висновку, що можливе збільшення площі ПЗФ за рахунок площі лісового фонду. Таких 22 ТГ: Великобагачанська (ПЛ – 12,97%, ПЗ – 2,04%, ПЗР – 15,01%), Горішньоплавнівська (ПЛ – 13,33%, ПЗ – 4,30%, ПЗР – 14,03%), Піщанська (ПЛ – 7,58%, ПЗ – 0,51%, ПЗР – 14,03%), Лубенська (ПЛ – 8,17%, ПЗ – 1,56%, ПЗР – 8,72%), Чорнухинська (ПЛ – 19,24%, ПЗ – 3,25%, ПЗР – 20,04%), Великосорочинська (ПЛ – 15,27%, ПЗ – 0,22%, ПЗР – 15,49%), Гоголівська –

(ПЛ – 9,48%, ПЗ – 0,0%, ПЗР – 9,48%), Комишнянська (ПЛ –11,36%, ПЗ – 0,01%, ПЗР – 11,36%), Лохвицька (ПЛ – 10,87%, ПЗ – 3,79%, ПЗР – 13,85%), Петрівсько-Роменська (ПЛ – 8,11%, ПЗ – 2,39%, ПЗР – 8,11%), Сенчанська (ПЛ – 7,35%, ПЗ – 0,63%, ПЗР – 7,80%), Шишацька (ПЛ – 14,77%, ПЗ – 1,16%, ПЗР – 15,79%), Білицька (ПЛ – 11,17%, ПЗ – 0,15%, ПЗР – 11,32%), Великорублівська (ПЛ –24,06%, ПЗ – 2,70%, ПЗР – 25,72%), Зіньківська (ПЛ – 8,54%, ПЗ – 0,68%, ПЗР – 9,11%), Котелевська (ПЛ – 10,96%, ПЗ – 1,99%, ПЗР – 11,35%), Новосанжарська (ПЛ – 13,69%, ПЗ – 4,96%, ПЗР – 16,09%), Новоселівська (ПЛ – 16,30%, ПЗ – 2,54%, ПЗР – 18,71%), Опішнянська (ПЛ – 16,34%, ПЗ – 3,24%, ПЗР – 18,67%), Терешківська (ПЛ – 32,27%, ПЗ – 0,02%, ПЗР – 32,27%), Чутівська (ПЛ –10,26%, ПЗ – 5,82%, ПЗР – 11,00%) та Щербанівська (ПЛ –28,50%, ПЗ – 2,72%, ПЗР – 28,50%).

Отже, на основі результатів проведеного вище аналізу нами пропонується підвищення показників заповідності в ТГ шляхом збільшення площ територій та об'єктів ПЗФ за рахунок лісового фонду. А збільшення показника лісистості можливе при створенні нових лісів, природозахисних, оздоровчих, водоохоронних насаджень, залісненні площ територіальних громад, що вилучені з використання для сільськогосподарського призначення, в тому числі на деградованих та відновлювальних землях. Запропонована концепція потребує наукового і фахового підходу з боку спеціалістів у даній галузі знань і зацікавленості державної і місцевої влади в залученні цих фахівців при вирішенні конкретних питань.

Використані інформаційні джерела:

1. Організація об'єднаних націй, Україна. Цілі сталого розвитку «Робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні». 2016 р. 34 с.
2. Обласна цільова програма комплексного розвитку лісового господарства «Ліси Полтавщини на період 2016–2025 роки», Полтавська обласна рада, від 29 квітня 2016 р. 48 с.